

azért is neheztelnek Abodyra, mert tv-és rádió-„sztár” lett belőle. Vannak továbbá, akiknek gyanús Abody sokoldalúsága.

Azt vettem sorjába: mivel *nem* kell törődnie Abody Bélának, s azért, mert

mintha a felsorolt vélekedések egyikével-másikával *mégis* törődne, hiszen senki sem függetlenítheti magát egészen saját akusztikájától. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

LORÁND IMRE

ÖRKÉNY ISTVÁN: EGYPERCES NOVELLÁK

Az élet utánozza a művészetet. A művészet utánozza az életet. Kölcsönösen utánozzák egymást.

Sokszor érezzük: Kafka regényeinek és elbeszéléseinek némely részletét valóban megálmodta. De hogy lehet az: a bibliától és Homérosztól kezdve számtalan álomleírás létezik, de egyik sem hasonlít egyetlen Kafka-jelenetre sem. Manapság pedig mindenki — Kafka ismerete nélkül is — lépten-nyomon Kafka-jeleneteket álmodik. Hogy lehet ez?

Örkény „egyperceseinek” fura-fantasztikus ötletei is a levegőben vannak. Az egy helyiségbe bezúfolódó mindig több vendég, a másnap újságban saját halálhírelt olvasó ember, az állandóan ugyanazokkal az utasokkal előbukkanó páternoszter közös szellemi gyerekszobánk játéka.

De miért játszunk ezt, miért billentjük amúgy is billenékeny valóságunkat a lehetetlenség felé? Háború, üldözés, atombomba; a bizonytalanságban élő ember szorongásos éjszakáján születik meg a művészi abszurditás, a modern groteszk. Így mondják, bizonyosan igaz is. Itt azonban nem erről van szó. Játékaink lelki háttere mintha inkább a túlzott biztonság volna: az autó nem bokrosodik meg alattunk, a páternoszter vagy megáll, vagy új utasokat hoz, a ma elhalasztott munkát másnap el kell végeznünk, a szomszédunktól mindig ugyanazokat a beidegzett mondatokat halljuk, és — sajnos — mi magunk is, mindannyian untig ismétéljük saját elcsépeelt gondolatainkat. A szellemi játékok kísérlet: hátha egyszer másképp lenne. Félünk a dolgok változtathatatlanágától; a megszokott reakciókat szokatlannal akarjuk helyettesíteni. Félünk a közhelyes gondolattól, félünk azoktól az érzésektől, amelyeket valóban érzünk ugyan, de már annyira érezték őket előtűnik, hogy nem illik újra érezni őket. Szépítés lenne azt állítani, hogy ez a játék a lapos gon-

dolat, a hazug érzés szatírája. A játék átfogóbb, de erkölcsileg kétesebb dolog mint a szatíra; bukfencre kényszerít mindent: a jó gondolatot, a tisztességes érzést, az őszinte fájdalmat is. A Karinthytól írásba foglalt mintajátékban (ha egy tekintélyes ember figyelmeztet, hogy valamit *mérlegeljek*, a lélek mélyén egy hang rávágja: *már mér ne legeljek?*) nemcsak egy hamis tekintély vált nevetségessé, hanem a jó szándékú intés is. Karinthy óta minden mérlegelés mögül ránkkacsint a mér-ne-legelés fancsali képzelete.

Távol álljon tőlem, hogy Örkény egyperces novelláit egyetlen alapképletre próbáljam visszavezetni. A túl tág, félreérthető „groteszk” és a túl szűk „szatirikus” címkéjű dobozt elvetvén, fölös erőfeszítés lenne a „modern játékok” feliratú ládikába préselni a kötet nyolcvan novelláját.

Mi az „egyperces”? Nem lehet őket közös nevezőre hozni; még az elnevezésben adott kritérium sem pontos. Vannak köztük negyedpercesek és olyan hosszúak, hogy keménytojás-főzésnyi idő kell az elolvasásukhoz. Az új gyűjteményben szerepelnek régebbi írások, amelyek jóval a műfaj feltalálása előtt születtek, és újabbak, amelyeket a *Jeruzsálem hercegnője* című kötet összeállításakor Örkény még nem az *Egypercesek* ciklusába sorolt.

Egy kitűnő írótlól hallottam: a modern irodalom kiveti magából a köztársasági elemeket, pőrén adja a lényegest: a zsigereket és a csontrendszert. Az „egypercesek” mindenesetre ilyen köztársasági nélküli írások. Örkény az Élet és Irodalom-nak adott nyilatkozatában említi, hogy Balzacnak egyik regényében még le kellett írnia a nyomda működését. Ma az ismeretterjesztés felmenti az írókat az alól a feladat alól. „Megpróbáltam az irodalomról mindent lehámozni, ami lehámozható... Eleinte azt hittem, nem marad semmi, de ennyi megmaradt” — mondja Örkény. Létrejöttek az „egypercesek”.

Csakhogy ez sem egészen igaz! A jó irodalom mindig hámozhatatlan volt, a rövid *Oidipusz*-ról vagy a „hosszú” *Booddenbrook-ház*-ról nem lehet lehámozni semmit. Az „egyperceseket” is meg lehetne pakolni fölösleges ballasztal. De nem hiszem, hogy dúsabb anyagból faragta őket szikárrá Örkény. Ilyennek születtek, a saját természetes formájukban. Ne próbáljuk a rövid novellákat hosszú regények kvintesszenciájának tekinteni.

Vannak a kötetben parabolák, példázatok, ötletek, és „szabályos” novellák. Mi bennük mégis a közös? Mert az tagadhatatlan, hogy valamennyi írás, a régebbiek is, a most „egypercesnek” kinevezettek is olyan homogén szervezetté válnak az összefoglaló cím alatt, mint egy Illyés-verseskönyv.

„Fontos, hogy a címekre ügyeljünk” — mondja Örkény. Megszívlelendő figyelemztetés. Vegyünk egy teljesen szabályos novellát! Hátborzongató, naturalista elbeszélés: a német őrmester percekig „ugratja” a munkaszolgálatost azzal, hogy agyonlövi. Ma, ragyogó békében, újra találkoznak Olaszországban. Az őrmester — német turista — egy éppen induló autóbuszra száll fel. A volt munkaszolgálatos hiába kiabál utána magyarul: senki sem érti, mit akar. Csupa súlyos dologról van szó az elbeszélésben: a fasizmus értelmetlen vad barbárságáról, az ember kiszolgáltatottságáról, s arról, hogy a világ tisztázatlanul gyúrte maga alá a múltat. A novella címe: *Tanuljunk idegen nyelveket!* Ez a buta reklámkliszzerű felirat és a zárómondat („Én azonban, sajnos, a magyaron kívül semmiféle más nyelven nem beszélek.”) más hangulatú, látszólag ide nem illő keretbe foglalja a történetet. A két

szereplő — az őrmester és a munkaszolgálatos — egyszerre egy reklám-sztori figurái lesznek. És a reklám-sztoriban a munkaszolgálatos jár rossz-szul: ő az, aki nem tud nyelveket, aki értelmetlenül handabandázik az előkelő szálloda kapujában, ő a „Használat előtt” figura, aki soványan és sápadtan áll a patika kirakatüvege mögött, mert nem fogyasztotta a mindenható csodapasztilát. Az olvasót különös hatások érik: a munkaszolgálatost — akivel természetes körülmények között azonosulnia kellene — egyszerre le-sajnálja, majd nem kineveti. Aztán hirtelen olyan szomorú lesz, olyan, de olyan szomorú, hogy elszorul a torka, és rémülten lapoz tovább, mert rájön, hogy ez a szegény munkaszolgálatos tényleg nevetséges, az ügye tényleg reménytelen. Hol van már az a rettenet, amit ő átélt? A világ túlhaladta, még egy becsületes felháborodásra sem telik. A miatta való indulatot is csak úgy lehet elviselni, ha reklámplakátot festünk mögéje.

Nem oldottuk meg az „egypercesek” rejtélyét. Még számos írást lehetne elemezni, parabolákat, ötleteket, példázatokat. De minek túlmagyarázni a jót! Mintha visszajutottunk volna oda, ahonnan elindultunk. A játékkal feloldott szabályszerűségről, a fura ötletek reflektorával közömbösítő kettős fénybe borított érzésekről és gondolatokról esett szó. Egy kis játék — néha csupán a cím és a tartalom disszonanciája — felold és közömbösít. Persze a túlhaladott helyett valami új tartalmat is ad. Különbözik nem volna értelme.

Igy volt ez már Heine, Morgenstern és Karinthy idejében is. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KÖSZEG FERENC

VÉSZI ENDRE: VENDÉG AZ ESKÜVŐN

Novellás köteteinek sorában ez az ötödik. Legutóbb — költői, regényírói munkásságának elismerését követően harmadízben — éppen elbeszélésekért, a *Darazsak támadása* című kötettel nyerte el a József Attila-díj kitüntetését az író. Sikeres színműírói tevékenységét pedig azért is említeni kell, mert a novellák gyakran célratörően egyszerű szerkesztése (mint korábban is: *A szégyen*, *Statisztika*) a dráma törvényeinek gyakorlati ismerőjére vall. Épp e többszólamúság, egy másik műnem hol inkább, hol kevésbé nyilvánvaló besugárzása adja novelláinak figyelmet felhívó

szokatlanságát egyrészt; másrészt maga a meglátott téma.

Vézi Endre elsősorban a munkássors, az egyszerű emberek életének ábrázolója (*Albérők*, *A konzervmester vasárnapja*). Hősei azonban nem széles körben ismert típusok, s csupa excentrikus történet szereplői. E szigorúan különös esetek művészi megformálásai mégis az általános érvényesség igényét viselik magukon. Megítélésük tekintetében is e szándék beváltása lehet mérvadó: mikor sikerült mélyebben, mikor halványabban megoldania e szinte túlonúl feszes írói vállalat?